

הרב שאול ישראלי

בס"ד

ראש הישיבה

בענין מכירי כהונה

א. ב"ב דף קכ"ג ב: הכא במכירי כהונה עסקינן וכו', ובתוס' שם ד"ה הכא: בכל דוכתא עביד מכירי כהונה - מוחזק וכו' וה"ט שזוהו מתנה מועטת שאסור לחזור בו. ואעפ"י שאם רצה יכול לחזור, מ"מ כל כמה דלא הדר חשיב כמוחזק. עכ"ל.

והעלה בקצוה"ח (סי' רע"ח סק ט"ז) דמבואר בתוס' דמשוו לה למ"ש במתנה מועטת (ב"מ מט א) די ש איסור לחזור בו ממה שהבטיח. ומטעם זה אמרו שם במי שאמר לבן לוי כור מעשר יש לך בידי רשאי לעשותו תרומ' על מקום אחר, וזה משום שאסור לחזור בו. ואעפ"י שאם נתנו לבן לוי אחר אין לו עליו אלא תרעמת. דמזה יש ללמוד שאין במכירי כהונה קנין ממש במתנ"כ. ואין זה אלא בדומה למי שהבטיח ללוי ליתן לו מתנותיו. ולפ"ז, למד בקצוה"ח דה"ה במי שנשבע לחברו לתת לו מתנה דאסור לחזור בו מחמת שבועתו, דגם בזה נידון לענין בכור בדין מוחזק.

ומביא מהרי"ץ שנוקט שבמכירי כהונה אינו יכול לחזור בו ולא רק שיש איסור בדבר. ומסתמך על מש"כ התוס' (במ' ו בסוגיות דת"כ) כשתפסו במכירי כהונה המתנות אינו יכול לומר שרוצה לתתם לכהן אחר; ודחה דבריו בקצוה"ח דמהתוס' בסוגיין חזינן בהדיא דס"ל דיכול לחזור, אלא שאיסור יש בדבר ומה שמוכח מתוס' במ' הנ"ל שאינו יכול לחזור בו, הוא כשתפס המתנ"כ טרם שחזר בו בעה"ב. אבל טרם שהגיע ליד כהן יכול לחזור בו. לפי שכנ"ל רק דין מבטיח לחברו במתנה מועטת יש לו, שאין זה מהוה קנין, ואם חזר בו חזרתו חזרה, אלא שיש איסור בדבר, והוא ממש"נ וצפניה ג': "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב", כדפרש"י שם.

ב. ובס' קובץ שיעורים (לגר"א וסרמון זצ"ל הי"ד) לבבא בתרא סימן שעד תמה על מה שכתב הקצות החושן דאם איתא דלא קני במתנות כהונה איך יתכן שיחשב כמוחזק לגבי הבכור. ומציין על זה מה שהביאו התוספות כאן הא דאיתא במתניתין דגיטין (דף ל ע"א) המלוה מעות את הכהן והלוי להיות מפריש עליהם תרומות ומעשרות (על מנת לנכות מזה הלואה) ומוקי לה בגמרא שם במכירי כהונה, דמוכרח לומר שהכהן והלוי אכן זכו בהם, שאם לא כן איך יצא ידי נתינתו, ואיך יהיה רשאי לנכות זאת בחובו, אלא על כורחך מכירי כהונה מהו ממש קנין. ומביא לזה מה שכתב התוספות בנידון בכתובות דף קב ע"א (ד"ה אליבא) להביא מכאן ראייה שיש דברים שנקנים באמירה בעלמא והיינו מפני שיש בזה סמיכות דעת מהקונה ומהמקנה כאחד. וכתב דמה שמצינו מכל מקום שיכול לחזור בו, ומשום דהרי זה כאילו היה תנאי בקנין, על מנת שיוכל לחזור בו. ומייתי לזה כדוגמת מה שאמרו (בבא בתרא קיג) לענין קנין סודר, שרשאים לחזור גם אחר כדי דיבור, כל עוד שיושבים או כל עוד עסוקים באותו ענין, וזהו משום שנחשב כאילו חותנה במפורש, שעד אותו הזמן יהא בידם לחזור. עכ"ד.

ג. אבל דבריו גם כן מוקשים, דאם יפרש שבמכירי כהונה ווכן בכל מתנה מועטת, שהרי התוספות משוו לה) נחשב כאילו הותנה במפורש שהרשות בידו לחזור בו, אם כן אמאי אמרינן דמכל מקום אסור לחזור בו, והרי בקנין סודר כל זמן שהקנין הוא בגדר על תנאי, פשיטא שרשאי לחזור. ולא שייך לכוללו בגדר "ולא ידברו כזב", שמעיקרא הוי כהותנה, ולא שייך בזה כל תרעומת.

ודברי התוספות כתובות הנ"ל שמסתמך עליהם, גם שם אין הפירוש שזה מהווה קנין, שהרי בגמרא שם על מה שפירש רבינו תם שם הסוגיא שאמר בשטר חייב אני לך מנה, שאין המדובר שהוא במובן חודעת בעל דין שחייב לו, אלא שרצונו לחייב עצמו בשטר זה, ועל זה נסב הדיון, ועל זה מייתי דוגמא שמצינו כך גם בענין מתנה מועטת דמהני לחלות התחייבות בדברים בעלמא, אבל לא באו התוספות לומר שמחשב ממש לקנין. ועל כן אתי שפיר הא דיכול לחזור בו, כי אין זה מהווה קנין, על כן חזרתו חזרה (ומה שמכל מקום אין כופין אותו למלא התחייבותו, יתבאר להלן בע"ה).

ד. וצדקו אפוא, דברי קצות החושן, בהבנתו דברי התוספות בסוגין, שמשוים דין מכירי כהונה למתנה מועטת וכמו במי שהבטיח לכהן ולוי על מתנותיו, שרק התחייבות יש כאן, ועל כן אסור לו לחזור בו, כי היכי דלוקי בהמנותא. אך אם חזר בו ונתנו לאחר, זכה הלה. מכל מקום מיחשב מוחזק לגבי פי שנים של הבכור, ושלא כפי שנוקט ה"קובץ שיעורים".

אלא שמכל מקום צריך יישוב ממה שהעיר מסוגיה דמכירי כהונה בגיטין דמוכרח לומר שהכהן והלוי קונים המתנות כהונה ממש, ולא רק שעובר באיסור שחזור בו. אכן קושיה זו לא על הקצות תסוב, כי אם על התוספות עצמם שנוקטים בפרוש בסוגיין שרק איסור יש כאן, אבל אם חוזר בו מהני חזרתו וצ"ע.

ה. בנתיבות המשפט (סימן רעח ס"ק יא) הסביר דברי התוספות דילן (וכתב שזוהי ודאי גם כוונת המהרי"ץ שהובא בקצות החושן ושהשיג עליו) כדלהלן: שבעצם מתנות כהונה, הרי הם ממון כהונים, אלא שאין זה מוגדר למי מהם, ובזה בא הציווי דרחמנא שהבעלים יש לו הרשות לבחור מי מהכהנים יזכה בזה. וזהו היסוד של טובת הנאה לבעלים. אכן בגוונא שהבעלים הבטיחו לאחד (וכן מכירי כהונה, שזה כאילו הובטח במפורש) מאחר שעל ידי זה אסור לחזור בו וחייב לתת לזה, מעתה חפשיעת התורה, את זכות טובת הנאה שזיכתה לבעלים לתת לכל כהן שירצה "דבמקום איסור לא נתנה לו רחמנא". וכיון שכן הכהן יכול לתקופו בעל כרחו של הבעלים (וזהו כאמור בתוספות בבא מציעא שהמהרי"ץ רמז עליו) ולכשייתקפנו יהא שלו לגמרי, לקדש בו אשה וכל כיוצא בזה. על כן מעתה, גם אם לא תקפו, מכל מקום ייחשב מוחזק, כדברי התוספות דילן.

ו. דברי הנתיבות המשפט הם מוסכמים עם קצות החושן מצד אחד, וחלוקים עליו, מאידך. גם הוא מפרש התוספות דילן כפשוטם, שמכירי כהונה כשלעצמו עדיין לא נחשב כקנין, כדנוקטים התוספות, וכקצות החושן. אולם לדבריו תפיסת הכהן מהני, גם אם הבעלים חוזרים בהם ורוצים לתת לכהן אחר. וזכות זו של אפשרות תפיסה, שהיא גם בעל כרחם של הבעלים מהני, שגם מבלי תפיסה, על כל פנים למוחזק ייחשב.

ז. והנה דבריו עדיין טעונים הסבר, כי יוצא מדבריו, שרק תפיסה הוא דמהני, שאז זה הופך להיות שלו, כמבואר בדבריו וכאסמכתא לתוספות בבא מציעא הנ"ל אבל לתבוע זאת ולהוציא בדיינים אינו יכול. ולכאורה מצב זה הוא מופלא מאוד, שאם רשאי הוא לתפוס, וזה גם בהתנגדות הבעלים, ומכל מקום אין עומדת לו זכותו להוציא בדיינים, היכן מצינו דוגמא לזה? ונראה, שתוכן הדברים הוא, שאמנם כדנוקטים התוספות (כתובות ק"ב הנ"ל שהובאו בקובץ שעורים) דבריו והבטחתו לכהן מהוים התחייבות. אולם התחייבות זו מובנה הוא, שזוהי התחייבות המחייבת אותו כלפי עצמו, מצד הכתוב "ולא ידברו כזב", שחייב עצמו שלא יהא "מדבר כזב". אך אחרים, וזה כולל גם בי"ד, אינם יכולים לכופו למלא התחייבותו, כי זהו בניגוד למה שחייב עצמו. (ויתכן שגם אם יכופוהו מ"מ ישאר בנדר מדבר כזב. וכל כה"ג לא קיבל על עצמו בהתחייבותו) ועל כן אתי שפיר שלא ניתן לכופו, ונאמר בזה רק שאסור לחזור בו. אכן אם הכהן תפס, והוא בא לתבועו בדין שיחזירו לו בכגון דא אין בית דין נזקקים לתביעתו, שכן הרי חיובו כלפי עצמו קיים מכל מקום. ובה סגי שאין בית דין נזקקין להוציא מהכהן. כך צריך להבין דברי קדשו של נתיבות המשפט.

ח. אכן עדיין עמנו דברים בהבנת שיטתו. שהרי אמרו שאם נתנו הבעלים לכהן אחר קנה הלה ואין עליו אלא תרעומת ובבא מציעא מ"ט, ואמאי, הא כל עיקר זכותו של הבעלים היא מכח טובת ההנאה שהקנתה לו תורה אך הרי לדבריו בגוונא שהבטיח לאחד, שוב פקעה זכות הבעלים לתת לכהן אחר אם כן האי כהן במה זכה. ואם נאמר שהלה אינו זוכה באמת מכח נתינת הבעלים, אלא שמכיון שהבעלים הפסידו את זכות טובת ההנאה, והכהן שהובטח לו, מאידך, טרם זכה שאין הבטחתו מהוה קנין וכנ"ל, על כורחך זכה הכהן שהבעלים נתנום לו, לא מכח נתינת הבעלים, אלא מכח תפיסה כאילו גר שמת ונשארו תחת ידו מתנות כהונה, שכל כהן התופס זכה בהם. אך אם נאמר כן הדר קשה, מה שלפי נתיבות המשפט ייחשב הכהן שהובטחו לו המתנות כמוחזק לפי שמועילה תפיסתו בעל כורחן של הבעלים, ואמאי, הרי לפי הנ"ל אין זכות התפיסה שלו עדיפה מאפשרות זכות התפיסה של כל כהן אחר ואיך זה מצי מהני להחשיבו מוחזק?

ט. על כרחך, אתה אומר, שהבעלים למרות התחייבותם לא לחזור בו ממה שהבטיח, לא הפסידו את הזכות שיש להם בתבואה. כיון שנתנה לו תורה זכות שוב אינה פוקעת למרות שאסור לו לעשות זאת וודמי למקח שנעשה באיסור, שלמרות שעבר באיסור, המקח קיים. ושעל כן, כהן אחר אינו יכול לזכות, מצד טובת הנאה שקיימת לבעלים, ורק אם הבעלים נותנים לו, וזה מכח זכות טובת הנאה שיש לו, למרות האיסור, זכה הכהן האחר. ואם כן אין לקיים היסוד שמחדש נתיבות המשפט כנ"ל שבהאי גוונא שהבטיחו הבעלים לכהן שוב פקעה זכות טובת הנאה שיש לו. והדר קשה שאם כן במה יחשב מוחזק, ואיך ייחפך ממונו של כהן גם אם תפס, אף על פי שהוא ממון כהנים, כיון שאכתי טובת הנאה לתת לכל כהן שירצו הבעלים, לא פקעה מהם.

י. כן אכתי לא נתישב, גם לפי שיטתו, הא דמוכח מסוגיה דגיטין שבמכירי כהונה אכן קונה הכהן ממש את מתנותיו, מבלי צורך לעשות קנין. באופן, שלכאורה עלינו לומר שמכירי כהונה עדיפא מדין מתנה מועטת, דהתם רק איסור הוא דאיכא ואילו

במכירי כהונה זה מהווה ממש קנין, דסמיכות הדעת שיש במכירי כהונה מהני להחשב קנין. אך, כאמור, הן לא כן הם דברי התוספות בסוגין שכתבו במפורש, שדין מכירי כהונה כדין מי שהובטחו לו המתנות, שהוא מגדר "מתנה מועטת" שרק איסור איכא לחזור בו, אבל אם חזר מהני וכן מסתבר שהרי לא אמר לו כלל שמקנה לו, רק שמבטיח שיתן לו.

יא. ומה שנלע"ד בזה הוא. דהנה בסוגיה דגיטין למאן דמוקי לה במכירי כהונה, ברש"י שם ביאר זאת באומרו בזה הלשון: "כיון דמילתא דפשיטא היא דלדידהו יהיב להו, אסחי לחו שאר כהני דעתייהו והוה כמאן דמטו לידייהו דהני", עכ"ל. רצונו לומר, שכיון שזה בעצם מהוה ממון כהנים, אלא שאין מוגדר מיהו הכהן שזוכה בהם בפועל, על ידי שכל הכהנים מסיחים דעתם, זה כאילו נשאר רק בזכות הכהן האחד שהובטח לו, מצד מכירי כהונה אם כן שוב אינו צריך קנין, שזה כאילו אין אלא כהן אחד בעולם, דאז לא שייך בזה כל טובת הנאה של בעלים, שהרי הוא מחוייב לתת, ואין לו למי לתת, מחוץ לזה. וזה פשוט בכונת רש"י.

אכן בזה נוסף ונאמר, שהסחת דעת הכהנים שמכח זה אנו אומרים שהאחד הזה שמובטחים לו המתנות זוכה בהם "כמאן דמטו לידהו דהני", זה שייך רק בתאי גוונא דמיירי התם במתניתין, והיינו שהבעלים, נוסף על היותם "מכירי כהונה" הם גם מלוים לו מעות, על מנת שינוכה חוב ההלוואה מהמעשרות, שיעכבם בחובו. דבכה"ג דברור שהבעלים הרי ודאי מעוניינים לקבל מעות ההלוואה בחזרה, ואילו התנאי היה שלא יוכל לגבות מהם אלא ע"י ניכוי מהמעשרות שיהא זה בזכותם, זה הופך לבטחון מלא שהבעלים, למרות האפשרות שיכולים לחזור, לא יחזרו, שהרי עי"ז יפסידו ממון ההלוואה, שאין להם דרך לגבותם רק ע"י הניכוי, כפי המבואר. ובזה זוקא הוא דאמרינן שבשאר הכהנים "אסחי אדעתייהו". ואילו בעלמא, אין בטחון מוחלט לכל הכהנים שודאי לא יחזרו בהם הבעלים, מכיון שאם אמנם איסור "ולא ידברו כזב" קיים, מ"מ הן האפשרות קיימת, ע"כ אין שם הסחת דעת הכהנים, וממילא זכותם, וזכות טוה"ג של בעלים עדיין בעינה עומדת. על כן בעלמא, אמנם משוינן מתנות כהונה למי שהבטיח לכהן מסוים שאין זה מהוה קנין, כדחזינן שאם עברו הבעלים ונתנם לאחר זכה הלה. ומכירי כהונה נמי לא עדיפי מזה. ע"כ א"ש מה שנוקטים בתוס' בסוגיין, כנ"ל, שרק איסור הוא דאיכא לחזור בו. אולם סגי בזה להחשיב המתנות כהונה כמוחזק בכדי שהבכור יקבל בהם פ"ש.

יב. ומה שתמה בקובץ שיעורים, היאך יהיה מוחזק בעוד שקיימת אפשרות שהבעלים יחזרו בהם, נראה שיש לדמות זאת, למה שמצינו להלן שו"ט בענין פ"ש בבכור כשגבו החוב אחר מיתת אביהם, אם זה ייקרא מוחזק, או לא, דלדעת רבי נוטל. ונחלקו בזה אמוראים לדעה אחת - בגבו מעות, ולדעה שניה, בגבו קרקע (קכ"ב, ב). והיינו שאף על פי שלא אלה המעות שהלוה אביהם, וכן לא זה הקרקע שזכה בהם אביהם, מכל מקום נחשב סמיכות דעת מספיקה להחשב מוחזק. ולזאת גם בענייננו יתכן להחשיב מוחזק, אף על פי שטרם זכו בזה, דאין גדר מוחזק תלוי בדוקא בהיות הממון קנוי לאביהם. ודו"ק.